

Martin Fogel Johannes Sajnovicsin edeltäjänä

CRISTINA WIS-MURENA

Martin Fogelin (1634–1675) Hannoverin käsikirjoituksista sisältyy 2. osa julkaisemaan »De Finnicae linguae indole observationes» -tutkimukseen, joka on konsepti kuuluisaan, Toscanan suurruhtinas Cosimo III:lle omistettuun kirjoitukseen. Kyseessä on 130 hajanaista lehteä käsittävä kollektanea, joka koostuu Fogelin muistiinpanoista hänen suunnittelemaansa uutta laajaa työtä varten.¹ Kokoelma käsittää, paitsi suomen ja unkarin vertailuja kielten perusteellisen jäsentelyn pohjalta, myös suomen ja muiden kielten – etenkin lapin – sekä jopa unkarin ja turkin yhtäläisyyksien etsimistä. Muille lapuille Fogel on merkinnyt lukemattomia lähdeviitteitä, joista monet ovat aihepiirin ulkopuolelta.

Käsikirjoitus ilmestyy piakkoin kokonaisuudessaan Napolin Istituto Universitario Orientale annaaleissa. Haluan tässä kiinnittää huomion sen tärkeimpään kohtaan, nimittäin lehtiin, joissa Fogel vertaa suomen, unkarin ja lapin kieliä toisiinsa. Viimeksi mainitun tutkimiseen ei Fogelilla ollut ollut kertomansa mukaan aikaisemmin mahdollisuutta materiaalin puuttuessa. Tämä käy ilmi kahdesta E. N. Setälän julkaisemasta Fogelin kirjeestä Johannes Schefferille. Ensimmäisessä Fogel pyytää Toscanan suurherttuan Cosimon nimissä (jolle hän aikoi ilmeisesti omistaa uudenkin työnsä) lapinkielisiä kirjoja sekä luettelo lappalaisten tavallisimmista omaperäisistä sanoista.² Jälkimmäisessä kirjeessään Fogel kiittää sydämellisesti Schefferiä saamistaan käsikirjasta sekä sanaluettelosta. Niistä hän oli erityisen mielissään, koska hän aikoi juuri tuolloin syventyä lapin kieleen. Saamiensa uusien tietojen pohjalta Fogel kertoo havainneensa myös suomen ja lapin sukulaisuuden ja esittää sanaluettelon perusteella näiden kielten sekä unkarin välisiä vertailuja.³

Tämä Schefferin itsensä muistiin merkitsemä sanasto, joka tähän mennessä on ollut kadoksissa, löytyykin Fogelin em. käsikirjoituksen toisesta osasta. Kyseessä on 73 esimerkkiä käsittävä luettelo,⁴ joista Scheffer julkaisee viitisenkymmentä myös Laponiansa 15. luvussa.⁵ Luettelo on seuraavanlainen:

Lapponica

Deus	Jubmel	Oculus	Silmæ. Salmo	Uxor	Kaap. Nissu
Sol	Beiwe	Nasus	Niuna	Sponsa	Morswi
Luna	Manâ	Os	Nialbme. Jame	Filius	Alik. Pardei
Coelum	Albme	Mentum	Kaip	Liberi	Kiree
Dies	Peiwe. Paiwæ	Barba	Sæwmâ. Kawtza	Canis	Piednak
Nox	Ji. Yœ	Manus	Kiett	Castor	Nâth
Ignis	Tolle	Pes	Julki.Jalk	Lupus	Sirma. Seibeg
Aer	Piægga	Cor	Waimâ. Waibmi	Lutra	Sewras
Aqua	Kietze. Satz	Caro	Ogge. Âtz	Martes	Nathæ
Fluvius	Wirte. Jocki	Caseus	Vosta. Jost	Sciurus	Orrinak
Lacus	Jaur. Jarf	Lac	Mielka	Ursus	Kops. Ailats
Pluvia	Abbra	Chirotheca	Rapaka. Kijst. Loppok	Rangifer	Puatze. Potz
Nix	Motha	Ocrea	Sappad	Vulpes	Riemnes
Glacies	Jenga	Calceus	Kamath	Avis	Lodo
Terra	Ennam. Ednama	Casa	Kâte	Piscis	Qwælie
Insula	Sowâlâ	Cymba	Wadnas	Salmo	Losa
Mons	Warra. Tondar	Culter	Niip	Arbor	Morasing. Mari
Sylva	Mædz. Mâtko	Arcus	Aim	Abies	Pætz
Homo	Olmodz. Wlmwgd	Sagitta	Niâla	Betula	Sâk
Vir	Almai. Olbma	Bellum	Tziâd	Pinaster	Qwâsa
Femina	Nisw. Kab	Rex	Konnagas	Cibus	Piærko
Caput	Oiwe. Aifve	Pater	Ætzæ. Atkia	Potus	Jucka
Capillus	Wâpt	Mater	Ænn	Securis	Ax
Auris	Pælie	Frater	Wellie	Cochlear	Astem
				Lappones	Sameolma

Kuten näkyy, kyseessä on harvinaisen tarkka transkriptio lapin sanoista, jotka ovat lähellä nykyisinkin tavattavia Piitimen lapin muotoja.⁶ Sanaluetelo on mielenkiintoinen myös siksi, että se lienee tämän kielen vanhimpia.⁷ Fogel lainaa siitä jaksoittain sanoja, joiden viereen hän merkitsee niiden suomen- ja unkarinkieliset vastineet. Oikeita rinnastuksia hänellä olisi ilman muuta ollut enemmän, jos lähde olisi tarjonnut siihen paremmat mahdollisuudet. Tästä ovat todisteena saman käsikirjoituksen suomea ja unkaria koskevat vertaukset, jotka ovat suurelta osalta täsmällisiä.⁸ Niitä varten Fogel poimi vapaasti esimerkkejä pääasiallisista lähteistään, nimittäin Albert Molnárin »Dictionarium Ungarico-Latinumista» sekä »Variarum Rerum Vocabulasta»,⁹ joista hän etsii myös seuraavissa vertauksissaan vastineita lapinkielisille sanoille.¹⁰

f. 53	Finnica	Lapponica	Hungarica	Latina
	Jumala	Jubmel		Deus
	Pæivæ	Peiwe, Paivæ	Nap	Dies
		hinc		
		Beiwe	Nap	Sol
	Yœ	Ji. Yœ	Éy	Nox

Martin Fogel Johannes Sajnovicsin edeltäjänä

	Tuli Ilma Aer.	Tolle Albme [Nialbme os, oris]	Túz Eltetòèg Aer (éltetem alo) Elementum convenit éltetò allat [Meny coelum aether]	Ignis Coelum
	Virra, Joki	Virse, Jocki	Viz Aqua Viricz hydrodes Essæ pluvia	Fluvius Aqua
	Sade pluvia Jærvi Jææ Maa Luotu, Saari. Vuori	Satz Jaur. Jarf Jenga Ednama. Ennam Sovælae Varra	Jég Vár arx	Lacus Glacies Terra Insula Mons ὄρος berg Silva ¹¹
	Medzæ	Mædz. Mætko		
f. 52	Ihminen Mies (mas)	Olmodz. Wlmwgd Almai Nisu	Ember Aszszoni Næ & Né nupta, uxor Næs maritus næstény femella næsni uxorem ducere	Homo Vir Femina
	Pææ Hius carva Finni hic Germanis accedunt suo corva Silmæ Nenæ Leuca	Oive. Aifve Væph Pælie Silmæ. Salmo Niuna Kaip Sævmæ. Kavtza Kielt Jubki. Jalk Lappi hic abeunt multum Vaimæ Vaibmi.	Foe Fúl Szem Al, áll Szakál Kess Lab Szú. Sziv	Caput Capillus Auris Oculus Nasus Mentum Barba Manus Pes Cor
	Liha Iuusto	Ætz. Ogge Vosta. Jost [Svecis ost]	Hús Sayt	Caro Caseus
f. 43	Maito Sormicka. Kindas	Mielka Rapaka Kyst. Loppok	Téy Kesztyú [Kesz manus]	Lac ¹² Xirotheca
	Saapas Kengæ	Sappad Kamat Kæte	Szekenye Kútya	Ocrea Calceus Casa

CRISTINA WIS-MURENA

	Venhe	Vadnas	Tsonac, Czonac, Czólnoc.	Cymba
	Nuoli	Niæla	Niyl	Sagitta
	Kæsioudzi	Aim	Kézis	Arcus
		convenit cum Fin- nico Jænne nervus arcus		
	Sota	Tziæd	Had. Hartz	Bellum
	Kuningas	Konnagas		Rex
	Isæ	Ætzæ. Atkia	Atya	Pater
	Æiti	Æn*	Anya	Mater*
	Veli	Vellie	[Bátya frater major natus]	Frater
	Nainen	Kaap. Nissu		Uxor
	Morsian	Morsvi	Meny aszszony. (meny nurus) Finnis Miniaë	Sponsa
	Poica	Alik. Pardei	Gyermekim	Liberi
	++	Kiree	gyermec puer ¹³	
	*Lapponice Aitea, Stiernh. Gloss. in Gotico Aitheï, mater ¹⁴			
f. 54	Penicka	Piednak	Eb	Canis
	caniculus			
	Maja	Næt	Hod	Castor
	Næræ	Natæ	Nest	Martes
	[naaras Cervæ]			
	Susi	Sirma.	Farkas	Lupus
		Seibeg	[cum farben convenit]	
	Saucoi	Sevras	Vidra	Lutra
	Orava	Orrinak		Sciurus
	Carhu	Kops		Ursus
		Ailat		
	Pæohra	Puatze	**	Rangifer
		Potz		
		Riemnes	Róka	Vulpes
		convenit cum Reinke		
	Lindu.	Lod.	Madár	Avis
	Lohi	Losa	Lazatz	Salmo
		(las, alosa Gallorum) ¹⁵		
	Hongamændy	Pætz	Iegenyefa	Abies
		(ad Piccam accedit & Pinum)	[Fenyófa Pinus]	
	Cuusi	Qvæsæ	Vadsenyófa (vad ferus)	Pinaster
	Ruoca	Piærko		Cibus
	Hercku			
	Juoma	Jucka	Ital potus	Potus
	Juotava		Ivo potator [bibō cognatum est]	
	Lusicka	Astem		Cochlear ¹⁶

Martin Fogel Johannes Sajnovicsin edeltäjänä

Finnc.	Lapponica.	Latina.	Hungar.
Ihminen	Olmody. Olmoyd	Homo	Ember 52
Mies	Almas	Vir	
(mar)	Nisu	Foia	Affroni
			Nae & Ne' nupta;
			noer marit
			noeteny femella
			noefu uxie' duere
Pää	Oive. Aifve	Caput	Foia.
Hius carua	Uaepb	Capillur	
Finni lie Gramma - nisaccodunt fuo Carua	Palie	Aurir	Ful.
Silmae	Silmae. Salmo	Oculy	Szem.
Nenae	Niuna	Nasur.	
Leuca	Kaip	Mentu	Al, all.
	Sauma. Kautta	Barba	Szakal
Kaafi	Kielt	Manur	Kof.
Jalka	Tubxi. Jalk.	Per	Lab
Sydaen	Laapi lie ahunt mulla Uaima. Vaibai.	Cor	Szu. Szu
Lika	Aetz. ogge	Caro	Hur
Juustu	Vosta. Jost [Svoar oft]	Caseur	Sayt.
Maito	Mielka	Lac	Tey

CRISTINA WIS-MURENA

-Finnica	Lapponia.	Latina	Humana 53
Jumala	Jubmel	Deur.	
Pluvia	Peiwe, Paiva	Dier.	Nap
	hinc		
	Beiwe	Sol	Nap
Yæ	Ji. Yoe	Nox	Ey
Tuli	Tolle	Ignis	Tuz
Ilma Aer.	Albme	Calum	Elletocog At
	[Ni albme os, uir]	Elementu'	emmit, citio al
			lat. [Meny ca
Uirra, Joki	Uise. Jocki	Fluvij	attho] VIZ Aqua
Sade pluvia	Satz	Aqua	Vivicy hydrodes Effe pluvia.
Jarvi	Jaar. Jarf	Lacus	
Jææ	Jonga	Glacier	Jeg.
Maa	Ednama. Ennan	Tena.	
Luota, Saani.	Sovaela	In/ta	
Uuori	Varra	Mont	
		ösg.	Var arx
		Burg.	
Medzæ	Madz. Matko	Silva	

On varsin yllättävää, miten perusteellisesti Fogel perehtyi suomalais-ugrilaisiin kieliin sinä lyhyenä aikana, joka käsitti 1660-luvun loppupuolen sekä seuraavan vuosikymmenen alkuvuodet.¹⁷ Valitettavasti tutkijan ennenaikainen kuolema keskeytti tämän arvokkaan, aikakauteen nähden ainutlaatuisen työn. Fogel on jäänyt kielitieteen historiaan henkilönä, joka ensimmäisenä todisti esimerkein suomen ja unkarin sukulaisuuden. Nyt hänen tiedemiehenkuvaansa voi liittää toisenkin aspektin: Fogel osoitti oikeaksi myös lapin ja unkarin sekä suomen samankaltaisuuden – peräti sata vuotta ennen Sajnovicsia.¹⁸

Martin Fogel Johannes Sajnovicsin edeltäjänä

¹ Kyseessä ovat Hannoverin Niedersächsische Landesbibliothekissa säilytetyt käsikirjoitukset Collectanea IV, 574 a sekä IV, 574 b. Edellinen sisältää Fogelin merkintöjä, joiden mukaan se olisi ollut osa laajasta tutkimuksesta, jonka pohjakaava on sivulla 3. Valitettavasti tästä materiaalista on suuri osa kadoksissa. Suurruhtinas Cosimolle omistettu tutkielma on Firenzen Biblioteca Nazionalessa, jossa se on merkitty MS Magl.Cl.111.103.

² E. N. Setälä, Lisiä suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen historiaan, »Suomi» III:5, Helsinki 1892, s. 202–203, 214–216.

³ Fogelin mielestä lapin kieli poikkeaa »murteen tavoin» suomesta ja hän toteaa sen liittyvän läheisesti unkarin: »Laponica etiam vocabula, quae tua humanitate debeo, cum Hungarica cognationem habent».

⁴ Coll.IV, 574b, lehti 51. Upsalan yliopiston kirjastosta pyytämäni käsialanäyte, joka on merkitty G359, vahvistaa sen seikan, että kysymyksessä on Schefferin autografi. Tämän Fogelille toimittamaan materiaaliin kuuluu ilmeisesti myös saman kollektanean lehdet 2–7 käsittävä kertomus lappalaisten elintavoista (sen olen julkaisut teoksessa *Atti dell'Accademia Pontaniana, Nuova Serie, vol. XXXVI, Napoli 1988, s. 267–281*; otsikko »Un manoscritto inedito di Johannes Scheffer»).

⁵ Teoksen ensipainoksen julkaisi Christian Wolff Frankfurtissa v. 1673, samoihin aikoihin kun Scheffer toimitti Fogelille sanaluettelon. Kirjan otsikkona oli Joannis Schefferi Argentorantensis Lapponia, id est Regionis Lapponum et gentis nova et verissima descriptio, in qua multa de origine, superstitione, sacris magicis, victu, cultu, negotiis Lapponum, item animalium, metallorumque indole, quae in terris eorum proveniunt, hactenus incognita Produntur, & eiconibus adjectis cum cura illustrantur.

⁶ Vrt. T. I. Itkonen, Koltan- ja Kuolanlapin sanakirja I–II, Helsinki 1958. Scheffer antaa joistakin muodoista vastaavat, Tornion Lapista tavattavat rinnakkaisuudet, kuten Laponniassakin. Ehkä sanaluettelon oli hänelle toimittanut Olavi Matinpoika Sirma, joka antoi Schefferille myös pari joikua Lapponiaa varten.

⁷ Monet näistä jo Schefferin mainitsemista sanoista ajoitetaan lapin sanakirjan mukaan vasta 1800-luvun alkupuolelle (es. 'jokki', 'pelje', 'kajp', 'nijp', 'welje', 'kab'). Kuten tunnettua, ensimmäisen pitkän sanaluettelon merkitsi muistiin Stephen Burrough (vrt. G. J. Stipa, *Die Stellung des Lappischen in Skandinavien in sprachkundlicher Sicht, »Opuscula Fenno-Ugrica Gottingensia», Frankfurt 1983, s. 139–151*, sekä John Abercromby, *The earliest list of Russian Lappwords, 1557, »Journal de la Société Fenno-Ougrienne, XIII, 2, Helsinki 1895, s. 141–148*).

⁸ Kyseessä ovat Coll.IV, 574b:n lehtien 9–11 vertaukset, jotka ovat kutakuinkin samat kuin ne, jotka Fogel esittää »De Finnicæ Linguae Indole» -tutkimuksessaan. Niissä Fogel erottaa ihmeteltävän tarkkanäköisesti uralilaisen ja suomalais-ugrilaisen kieliperheen sanat muista. Voi sanoa, että myös niissä tapauksissa, joissa vertaus ei ole täsmällinen, päätely on oikea!

⁹ Fogel käytti hyväkseen Frankfurtissa v. 1644 Antonius Hummin ja Wolfgang Endterin toimittamana ilmestynyttä Molnarin sanakirjan editiota sekä Ignatius Meurerin Tukholmassa v. 1668 julkaiseman *Variarum Rerum Vocabulan* painosta.

¹⁰ Vertaukset on Fogel merkinnyt lehdille 43, 52, 53 ja 54, joiden järjestyksen olen muuttanut lapin sanaluettelon mukaisesti. Fogelin käsikirjoitus on jätetty alkuperäiseen muotoon, myös hänen Schefferiltä virheellisesti kopioimansa termit (es. lehdellä 52 'kielt' pro 'kett' sekä 'jubki' pro 'julki'). Yhdenmukaisuuden vuoksi olen siirtänyt lehtien 52 ja 53 latinan sanat unkarin jälkeen.

CRISTINA WIS-MURENA

¹¹ Fogelin esimerkit ovat Variarum Rerum Vocabulasta, s. 3–9, sekä Molnárista, s. 70, 77, 79, 135, 220, 231, 322, 338, 341. Varsinaisten vertausten ohella on Fogel oikeassa *eltetæg*-termin osalta, jossa *eg* on suomalais-ugrilaista perua, samoin kuin *esik*-verbi, johon *essæ* liittyy (vrt. A Magyar nyelv történeti-etymológiai szótára I–III, Akadémiai Kiadó, Budapest 1967–1976). Fogel ei merkitse jostain syystä tähän unkarin *mezæ*-termiä, jonka hän määrittelee De Finnicæ Linguae Indole -tutkimuksen sivulla 7v: »Maa Terra Finnis, mezæ campus, rus».

¹² Vrt. Variarum Rerum Vocabula, s. 9–13 ja 28–29, sekä Molnár s. 8, 15, 72, 89, 100, 133, 159, 182, 235, 275, 286, 292, 304, 314. Fogel olettaa aivan oikein sanat 'ember', 'nö', 'fö', 'fül' 'áll', 'sziv' suomalais-ugrilaiksiksi, vaikkei vertausta olekaan (vrt. TESz I:136, I:759, I:962, I:1000, II:1026, III:769).

¹³ Vrt. Variarum Rerum Vocabula, s. 35, 38–39, 48–49, 57, 60–62 (Fogel ei merkitse *kæte-kútya* -termeille suomen vastinetta, koska hän ei pystynyt lukemaan epäselvää s. 38:n *rändö coteri* -ilmaisua). Unkarin sanat ovat Molnárin s:lta 12, 16, 20, 43, 108, 112, 118, 156, 159, 181, 220, 229, 291 ('szekzernye'), 321. Vertausten ohella Fogel päättelee aivan oikein *jänne* ~ *ij* sekä *meny* ~ *miniä* -sanojen sukulaisuuden.

¹⁴ Fogelin gootinkielistä sanaa koskeva, reunaan lisätty merkintä (jonka hän on lisännyt vastaavan sanan kohdalle Schefferin luetteloonkin) on siteerattu Georg Stiernhielmin Glossarium Ulfila-Gothicum sivulta 7. Sanasto liittyy osana Nicolai Wankifin Tukholmassa v. 1671 julkaisemaan teokseen D. N. Jesu Christi SS. Evangelia ab Ulfila Gothorum in Moesia Episcopo circa annum à nato Christo CCCLX, ex Graeco Gothice translata cum Parallelis Versionibus Sveo-Gothicâ, Norraenâ, seu Islandicâ & Vulgata Latinâ edita.

¹⁵ Fogelin laajasta, 25.000 hajanaista lappua käsittävästä käsikirjoituskokoelmasta, joka on Hannoverin kirjastossa merkitty MS LXII, 1923, löytyy laatikosta 6 seuraava merkintä: »Alosae (seu Thrissae ite Thattae) quo longius a mari capiuntur, eo meliores sunt. Itaque Burdigalae & Lugduni multo magis succulentae palatoque gratiores venduntur quae Massiliae. Rondel f.7 c.15 p.1».

¹⁶ Vrt. Variarum Rerum Vocabula, s. 26–28, 41, 77–79, 82 ja 87 sekä Molnár, s. 50, 82, 86, 127, 135, 143–144, 170, 184, 192, 234, 324 ja 336. Vertausten ohella Fogelin mainitsemat termit *eb* ja *hod* ovat ugrilaista perua; *ital* liittyy suomalais-ugrilaiseen *szik*-verbin vartaloon *it* (vrt. TESz I:701 ja II:127 ja 245). *Repo*-sanain rinnastus on oikea; tätä termiä Fogel ei löydä Variarum Rerum Vocabulasta, jossa on mainittu s. 79 vain 'kettu'. Mm. tämä todistaa, että Fogel valitsi sanakirjoista oikean termin. *Kettua* hän ei ota tekstiinsä.

¹⁷ Fogelin Cosimo III:lle omistama suomen ja unkarin sukulaisuutta koskeva tutkimus on vuodelta 1669.

¹⁸ Kuten tunnettua, Johannes Sajnovicsin vertailevasta tutkimuksesta ilmestyi kaksi painosta v. 1770, nimittäin painos Kööpenhaminassa ja Tyrnaussa. Sen 8. kappaleessa esitetyistä vertauksista kymmenisen ovat samoja kuin Fogelin (s. 70–85 Guyla Décsyn ja Wolfgang Veenkerin julkaisemassa Monika Ehlersin saksalaisessa käännöksessä Beweis, dass die Sprache der Ungarn und Lappen dieselbe ist, joka ilmestyi Otto Harrassowitzin kustantamana v. 1972 Wiesbadenissa). William Coxen matkakirjan Travels in Poland, Russia, Sweden and Denmark ranskannoksesta v:lta 1786 löytyy mielenkiintoinen tieto, jonka kääntäjä P. H. Mallet antaa kommentissaan ja jonka mukaan tanskalaiset lähetysaarneajat olivat havainneet unkarin ja lapin sukulaisuuden paljon ennen Sajnovicsia ja pater Helliä. Mallet oli toiminut Kööpenhaminassa professorina ja viittaa väitteensä todisteeksi Tanskan Kuninkaallisen Tiedeakatemian julkaisuihin (ks. William Coxe, Voyage en Pologne, Russie, Suède, Danne-

Martin Fogel Johannes Sajnovicsin edeltäjänä

marc, etc. III. Genève, Barde, Manget & Comp. 1786, s. 191, alaviite). Ehkä juuri tällaisen kuulopuheen pohjalta Fogelin mieleen johtui syventyä jo tuolloin näiden kielten vertailuun.

Martin Fogel als Vorläufer des Johannes Sajnovics

CRISTINA WIS-MURENA

Martin Fogel war seiner Zeit weit voraus in Bezug auf seine Forschungsmethode, die man »historisch-sprachvergleichend« nennen könnte. Er hat in der berühmten gewordenen Schrift »De Finnicæ Linguae Indole Observationes« durch Vergleichung Übereinstimmungen zwischen dem Finnischen und dem Ungarischen festgestellt. Es wurde hervorgehoben, welche Besonderheit es war, daß er sich schon zu jener Zeit neben dem Wortschatz auch mit der Struktur der Sprachen, angefangen von ihren phonetischen Merkmalen, vertraut machte.

Fogel hatte den Plan, in Weiterführung seiner Forschung das Finnische und seine verwandten Sprachen in einem neuen, umfassenden Werk darzustellen. Das geht aus seinem handschriftlichen Nachlaß hervor, der sich in den Sammlungen der Niedersächsischen Landesbibliothek Hannover befindet (Coll. IV, 574 b und MS LXII, 1923). Zu diesem Zweck vertiefte er sich in die Struktur des Finnischen und machte sich neben dem Ungarischen auch mit dem Lappischen näher vertraut, wozu er bisher wegen Fehlen des Sprachmaterials keine Möglichkeit gehabt hatte. Obwohl bedauerlicherweise ein großer Teil aus dem Handschriften-Nachlaß Fogels verloren gegangen ist, lassen die verbliebenen Aufzeichnungen erkennen, daß Fogel auch andere verwandte Sprachen, wie z.B. das Estnische, erforschen wollte.

In diesem Zusammenhang mache ich das äußerst wichtige lappische Sprachmaterial, das sich u.a. in den *Collectanea* findet, zum Gegenstand meiner Untersuchung. Johannes Scheffer hatte sei-

nerzeit Fogel für seine neuen Forschungen ein Wörterverzeichnis geschickt, das Setälä zwar erwähnte, von dem man aber bisher keine Spur entdeckt hatte. Aufgrund des lappischen Wortmaterials war Fogel imstande, mit dem Finnischen und Ungarischen nun auch das Lappische zu vergleichen. Diese Vergleiche umfassen vier Blatt, und viele von ihnen sind zutreffend. Ohne weiteres kann man annehmen, daß er mehr gefunden hätte, wenn ihm dafür bessere Quellen zur Verfügung gestanden hätten. Denn in seiner früheren Schrift *De Finnicæ Linguae Indole Observationes* waren seine Quellen des Vergleichs finnischer und ungarischer Wörter hauptsächlich das große *Dictionarium Ungarico-Latinum* Albert Molnárs und das finnische *Variarum Rerum Vocabula*, dessen Kopie er Cosimo III. zusandte. Der Schwerpunkt der vorliegenden Untersuchung liegt auf dem ganz neuartigen Unternehmen Fogels, mit Hilfe des verhältnismäßig kleinen, aus Stellen des *Lapponia*-Werks zusammengesuchten Wörterverzeichnisses solche übereinstimmende Wörter der drei Sprachen zu finden, die ihre Verwandtschaft zeigen können. Wenn man unter den von ihm vorgelegten Wörtern etymologisch analysierend diejenigen betrachtet, in denen er das Richtige getroffen hat, muß man staunen, wie schon Fogel wichtige, in der heutigen Finnougristik als Nachweis eines alten Erbes dienende Elementarwörter der Sprachfamilie erkannt hat. Damit ist er teils intuitiv, teils vermöge seines geschulten Sprachdenkens der Forschung, die 100 Jahre später Johan-

CRISTINA WIS-MURENA

nes Sajnovics wissenschaftlich überzeugend durchführte, sehr nahe gekommen.

Leider waren Martin Fogels Untersuchungen durch die Schranken eines kurzen Zeitraums vom Ende der 60er bis

zur Mitte der 70er Jahre des 17. Jahrhunderts begrenzt. Aber ihr Inhalt weist in weitere Dimensionen. Davon geben seine finnisch-ungarisch-lappischen Wortvergleichen Zeugnis.